

Kolektivizace venkova očima pamětníků

Jakub Veselý

Abstract

The submitted article is a case study of a particular village and focuses on the period of forced collectivisation in rural Czechoslovakia. The primary aim of the work is to determine what images of collectivisation are still present in the minds of the local residents, and how this process affected the daily lives of their past. The practical section is based on original empirical research, which was conducted in the form of narrative interviews with selected survivors that were the primary witnesses of the collectivisation period. In addition to the accounts of the survivors of the period, studies of archival materials were also utilised. Data acquired through these methods will aid in acquiring a better and more comprehensive depiction of the period in question.

Keywords

Czechoslovakia, daily life, rural collectivisation, collective memory, oral history.

Úvod

Násilná kolektivizace zemědělství a venkova v socialistickém Československu, jež začala brzy po převzetí moci komunistickou stranou, předurčila na dlouho dobu podobu tehdejší společnosti, a to především té na venkově. Svým průběhem ovlivnila osudy mnoha jednotlivců a výrazně tak zasáhla do jejich životů. Lidé byli nuceni vzdát se svých usedlostí ve prospěch společného hospodaření a v některých případech jim nezbývalo nic jiného, než vstupovat do vytvářených jednotných zemědělských družstev (JZD), vzhledem k neúměrně vysokým dodávkám, které jim byly zadávány a jež nebyli schopni sami plnit.

Výjimkou nebylo ani nedobrovolné vystěhování soukromých sedláků z jejich usedlostí v rámci tzv. akce „Kulak“. Vystěhování se zpravidla týkalo všech členů rodiny, kterým bylo přiřazeno nové bydliště často v nehostinných a nelidských podmínkách. Nezřídka docházelo k uvěznění osob, které byly podle KSČ „nepřáteli“ kolektivizace a bylo zapotřebí jejich potrestání a odstranění. Tato otevřená forma perzekuce byla vhodným nástrojem, kterým tehdejší komunistický režim zastrašoval ty soukromníky a odpůrce kolektivizace, jež odmítali do JZD vstoupit. Kolektivizace zemědělství a venkova ve svém důsledku zapříčinila úpadky nejen demografické a ekonomické, ale také negativně zapůsobila na mentalitu lidí, nejvíce pak těch, kteří v důsledku tohoto aktu přišli téměř o všechno.

Pokud budeme chtít sledovat toto období, není možné si vystačit pouze s písemnými prameny. Většina z nich byla totiž vytvořena tehdejšími státními a tedy režimními institucemi

a úřady. Dalším problémem těchto pramenů je jejich nedostupnost, respektive nedostatek, případně jejich úplná absence. Zde přichází ke slovu metoda, která tato negativa písemných zdrojů překonává, neboť se zaměřuje na subjektivní výpovědi osob. Touto technikou je mladá, někdy stále ještě diskutovaná a některými historiky opomíjená metoda orální historie, jejímž hlavním předmětem jsou, jak již bylo řečeno, subjektivní vzpomínky pamětníků – narátorů.¹ Ačkoli je orální historie často kritizována za přílišnou míru subjektivity, která je ve výpovědích pamětníků skutečně výraznou měrou zastoupena, je to právě ona subjektivita, která je v jistém ohledu její silnou stránkou a jejím přínosem. Nabízí totiž pohled „obyčejných“ lidí, což je velmi cenný zdroj informací.

Reflexe vlastního výzkumu

Během orálně-historického výzkumu, který se zaměřil na období kolektivizace, byly vedeny rozhovory s pamětníky narozenými mezi lety 1932 až 1951. Jednotlivé rozhovory se uskutečnily v roce 2014 formou životopisných vyprávění ve vybrané středočeské obci Kounice. Sledována byla otázka, jaký obraz kolektivizace je přítomen v paměti zpovídaných narátorů a jakým způsobem tento proces zasáhl do jejich každodenních minulých životů. Kontakty na první dva narátory byly získány prostřednictvím pracovníků obecního úřadu Kounice. Dále bylo využito tzv. metody sněhové koule, kdy doporučení na další potenciální pamětníky přicházelo od osob, se kterými rozhovor již proběhl. Celkem bylo nahráno na digitální diktafon sedm pamětníků. Tím byla umožněna jejich doslovná transkripce, což je velmi důležitý krok pro následnou analýzu a interpretaci uskutečněných rozhovorů. Pouze jeden z pamětníků nebyl z počátku zvukovému záznamu příliš nakloněn, po zaručení naprosté anonymity s nahráváním nakonec souhlasil. Až na jedinou výjimku probíhaly rozhovory v domácnostech pamětníků, u dvou z nich byla přítomna třetí osoba. V jednom případě se jednalo o manžela narátorky, který ale do vyprávění zasahoval minimálně, v druhém byla přítomna manželka narátora, která se při rozhovoru angažovala o poznání více. Ani jedna ze situací se však neukázala jako rušivá a kvalita rozhovorů tak nebyla ovlivněna. Délka uskutečněných rozhovorů se pohybovala v rozmezí 60 až 90 minut. Pamětníci byli vyzváni k vyprávění svých životních příběhů se zaměřením na období kolektivizace, přičemž úloha tazatele se v tomto případě omezila pouze na kladení možných upřesňujících otázek. Konkrétní doplňující otázky byly, podle délky rozhovoru a podle schopnosti pamětníka a tazatele soustředit se, pokládány s krátkou pauzou po samotném vyprávění, případně bylo s narátorem domluveno druhé setkání, na kterém byl na tyto otázky tázán.

¹ Odborná literatura, zabývající se orální historií, používá často pojmu narátor jako synonymum pro pamětníka.

Dalším krokem byla obsahová analýza a interpretace jednotlivých rozhovorů a také jejich vzájemná komparace. Jde o postup, který se zaměřuje na opakující se druhy vzorců paměti, které odkazují ke společně sdílené minulosti, a tedy ke kolektivní paměti. Výpovědi jednotlivých pamětníků vykazují na jedné straně různá znění a obměny minulosti. Totožné téma popisuje každý pamětník svým osobním pohledem, ale v zásadě se k němu vyjadřují obdobně. Narativní materiál však současně vykazuje odchylky, kdy pamětníci určitou událost popisovali různě.

Kromě důležitých a velmi cenných vzpomínek pamětníků, bylo v práci využito také archivního materiálu. Konkrétně se jednalo o dvě pamětní knihy a jednu obecní kroniku, ve kterých je podobně jako ve vzpomínkách pamětníků zaznamenán vztah k minulosti, který je v tomto případě zprostředkován autory kronik. Kronikáři sem často svěřovali své pocity a názory, což jsou velmi cenná svědectví. Ačkoli obecní kroniky obsahují osobní názory, na druhou stranu může být překážkou občasná nesoustavnost jejich vedení. Pro tuto práci byla využita *Pamětní kniha* obce, která byla poskytnuta obecním úřadem Kounice a která je rozdělena na tři části zachycující období 1942 až 1997. Pozornost přitom byla věnována letům 1945 až 1989.

Osudy pamětníků

V této části studie budou postupně a ve stručnosti přiblíženy jednotlivé životní příběhy pamětníků.

Narátor Karel (*1932)

Otec narátora zemřel v roce 1943. Hospodářství zdědil starší bratr, který byl však v roce 1952 uvězněn za urážku členů místního JZD. Výše trestu byla vyměřena na dobu čtyř měsíců, jako místo výkonu trestu bylo určeno Brno-Špilberk. K tomu uhrazení peněžní pokuty ve výši 5000 Kčs. Vzhledem k tomu, že tak vysokou částku nebyl schopen uhradit, byl mu trest o jeden měsíc navýšen. Informátor Karel navíc v této době obdržel předvolání na vojnu a bylo tak jasné, že matce nebude moci pomáhat. Té proto nezbylo nic jiného, než rodinné hospodářství, o velikosti deseti hektarů, odevzdat místnímu JZD. Po roce 1989 bylo hospodářství rodině vráceno, ale jeho stav byl v dezolátním stavu a na jeho obnovu tak nebylo pomyšlení. Bratr pana Karla musel po svém propuštění podepsat dokumenty, které ho zavazovaly k mlčení o podrobnostech jeho věznění. Když se proto pan Karel dostal v roce 1968 do Brna, pokusil se tyto podrobnosti vypátrat. Jeho žádost však byla rychle vyřízena:

„Manželka jezdila do Brna na pomaturitní vzdělávání. Tak jsme se šli na ten Špilberk podívat. A toho průvodce, kterej tam teda jako nás tam, kterej tam byl nebo měl službu a to, tak co byste si přáli. Jsme říkali, no rádi bychme se dozvěděli, jak to tady vypadalo v padesátech letech. A on povídá, prostě ostře jo a o co vám jde? Vy jste tady měli někoho zavřeného? My jsme říkali, no známýho. Neřekli jsme, že bráchu. A on říkal, tak pozor, o tom se nemluví. No a bratr, když se potom vrátil, tak teda o tom mluvit nesměl no. Šel pracovat do družstva, protože řemeslo žádný neměl a od mládí vlastně pracoval na tom rodinným gruntu. Stal se členem družstva jako maminka.“

Narátorka Markéta (*1936)

Protože otec paní Markéty odmítal vstoupit do JZD, a tím se nedobrovolně vzdát rodinného hospodářství, bylo celé jeho rodině vyhrožováno vystěhováním do pohraničí. K tomu nakonec nedošlo, ale rodina se nevyhnula opakovaným výsledkům a výjimkou nebyly ani neohlášené domovní prohlídky. Otec narátorky několik let úspěšně odolával nátlaku a pokračoval v soukromém hospodaření. Vysoké dodávky, které mu byly zadávány a které nebyl schopen dodržet, nakonec zapříčinily, že se musel rodinného hospodářství vzdát a odevzdat ho do vlastnictví místního JZD. Narátorka přiblížila průběh samotného odebrání hospodářství, kterému byla jako dítě přítomna: *„[...] to přišli, otevřeli vrata, já jsem byla sama doma, nikdo nebyl doma, už se ani nepamatuju, kolik mi tenkrát bylo. Prostě si to vzali. Jdeme si pro traktor. Já jsem říkala, my ho ale zejtra budeme potřebovat, musíte nám ho vrátit. Takhle blbej byl člověk jako dítě, že jo. To se teď už člověk směje, no ale v té době to bylo hrozný, hrozný. To si nedovede představit, kdo to nezažil takovouhle věc. Prostě přišli a beze slova si vzali všechno, co jim padlo pod ruku. No vybrali všechno, vzali si to, tatínek přijel, byli někde s maminkou, nevím kde, přijeli domů a tam na ně čekal prázdněj dvůr. Ti se nikoho neptali, ti měli moc.“*

Narátorka Barbora (*1937)

Otec paní Barbory byl v roce 1951 zatčen a následně držen ve vazební věznici v Ruzyni. Odtud byl po několika dnech převezen do jáchymovských dolů, kde strávil jako vězeň pět a půl roku. Otec narátorky byl prosperujícím hospodářem, který úspěšně plnil ukládané dodávky. Zlomení odporu tak bylo dosaženo vykonstruovaným obviněním z jeho spolupráce na protirežimních akcích a následným uvězněním. Nedobrovolný pobyt v „Jáchymově“ se projevil negativně nejen na jeho psychice, ale také na jeho zdraví. Několik let po propuštění pracoval ještě jako agronom v místním JZD. Rodiče paní Barbory se dělili

o vlastnictví rodinného hospodářství rovným dílem. Zatímco půlka, která byla ve vlastnictví otce, byla automaticky zabrána s jeho zatčením, matka ještě nějaký čas na své části hospodářství pracovala. Nakonec i ona byla donucena svou část „darovat“ pod nátlakem celodenních výslechů, kterým byla každých čtrnáct dní vystavována. Rodina byla následně vystěhována právě do Kounic. Původně byla přestěhována na statek, který byl ale ve vlastnictví JZD, proto se musela stěhovat znovu: *„Nás vlastně stěhovali na dvakrát. Podruhý už Kounický jézedé, protože jsme nesměli bejt v objektu jézedé. A tohle, kam nás teda vystěhovali, tak to už bylo zvlášť. Tam byli dvě místnosti, v jedný se dalo topit a byla tam elektrika a byli tam dvojité okna. V druhý místnosti se topit nedalo, nebyla tam elektrika a bylo tam jednoduchý okno. Takže když jsme v zimě spali pod duchnama, protože jinak se nedalo, tak jak jsme měli peřinu, tak u pusy jsme měli jinovatku. No to bylo hrozný. Zaplatpánbu jsme to přežili. [...] Teď babička, ta byla nemocná, že jo, ta byla s námi tam. Babička spala v kuchyni na gauči a my v tý druhý místnosti, kde se netopilo, tak tam jsme spali tři, na dvou postelích. To jako nebyla žádná úcta k člověku. Vůbec ne, to byla hrůza.“*

Narátorka Lenka (*1942)

Rodina informátorky pracovala na rodinném hospodářství, které bylo otci odkázáno jeho bratrem. Otcí paní Lenky bylo postupně znemožněno využívat jakékoli pomocné pracovníky. Vzhledem k tomu, že dcerám bylo v této době osm, pět a čtyři roky, všechny práce museli zastat rodiče. Náročnou práci nebylo možné zvládnout, a tak byl otec narátorky nucen rodinné hospodářství nabídnout místnímu JZD. Rodině byla ponechána pouze část domu s přístupem pouze zadním vchodem. Otcí paní Lenky byla nabídnuta práce v účetního v JZD, kterou však odmítl. Více než rok jezdil pracovat do kovohutí v Čelákovcích. Nepříznivé dopravní podmínky ho donutily jezdit takřka denně na kole tam a zpět. Nakonec vzal nabízenou práci v kovohutích na Kladně, kde pracoval až do penze. Především díky omezeným možnostem studia byla matka paní Lenky nucena poslat své dvě dcery za sestrou do Aše, na což narátorka ve svém vyprávění vzpomínala následovně: *„Sestry když vycházely, no tak ty nikam, že jo. Ta prostřední sestra byla nemocná ze srdcem. No takže ji, ani tu mladší by jako nikam na školu nepustili. Samý jedničky, že jo a potom tady dopis, že se nedoporučuje na školu, nikam. A samý jedničky furt. No tak se holky, protože tady by se bejvale nikam nedostaly jo, no tak co. Tak mamínčina sestra tajdle v Aši říkala, víš co, dej je sem. No tak holky byly tam, prostřední sestra ta je zdravotní sestra, vyučila se v Chebu a druhá je kadeřnice, ta se zase vyučila v Marijánkách. No a zůstali tam a teď bydlej v Hranicích. Rodiče taky dokonce jeden čas u tý jedný sestry bydleli.“*

Narátor Jaromír (*1942)

Hospodářství rodiny pana Jaromíra fungovalo samostatně do roku 1952. Rodiče narátora tehdy, podobně jako mnoho dalších soukromě hospodařících rolníků, podleli nátlaku místního JZD, které v tomto roce provedlo nárazový hromadný nábor a najednou pro své využití získalo značné množství pozemků a majetku. Zhoršený zdravotní stav otce zapříčinil, že většinu náročných prací musela vykonávat matka pana Jaromíra a tak proti zabrání hospodářství příliš neprotestovali. Počátky kolektivizace v obci přibližuje narátor: *„Ty začátky jako nebyly dobrý. Ty byly těžký. Peněz bylo málo a v tom roce padesát dva prostě zatlačili a lidi museli vstoupit. Nevstoupili teda všichni, to ne, tady zůstalo spousta ještě soukromníků, no ale hromadně jich tam vstoupilo poměrně dost, od toho osm a devět a padesátýho tady pak už ale nikdo soukromě nehospodařil. Pak přišel rok padesát pět a někde družstevníci vystupovali z družstva a tady jich teda taky pár vystoupilo. Já nevím, osm rodin nebo tak bych si myslel. No ale to bylo v roce padesát pět, ale po nějakým roce, po dvou letech, už je zase mačkali zpátky.“*

Narátor Václav (*1944)

Informátorova možnost studovat na střední zemědělské škole byla podmíněna odevzdáním rodinného hospodářství místnímu JZD. Protože rodiče chtěli panu Václavu studia umožnit, vzdali se svého majetku, k čemuž došlo v roce 1957, a své hospodářství odevzdávali jako jedni z posledních v obci. Studium bylo narátorovi nakonec umožněno, problémy nastaly ve chvíli, kdy chtěl jít studovat vysokou školu. Přestože úspěšně splnil přijímací řízení, nebylo mu dovoleno na školu nastoupit. Jako důvod byl uváděn pozdní vstup rodičů do JZD. Narátor se při vyprávění netajil svou krátkodobou stranickou minulostí a z vlastní iniciativy o tomto období otevřeně pohovořil: *„[...] člověk na vojně musel bejt do něčeho zapojenej jo. Tak jsem byl ve svazu mládeže [...]. No a uvrtili mě, abych se dal za kandidátka strany. Tak jo. Jenže, dostal jsem se zpátky do Kounic z vojny a hned platit příspěvky, na vojně se neplatily a tady hned příspěvky. A když byla nějaká schůze, to se pořád mlátila prázdná sláma, žádný výsledky. Nikdo nechtěl dělat, ale poroučet by chtěl každej, ale nikdo nic nechtěl dělat. Tak jsem to vydržel od toho roku šedesát čtyry do roku šedesát osm. Přišli Rusové, přišly tyhle stranický prověrky. Já jsem vzal knížku a řek jsem, tady ji máte a dělejte si s ní, co chcete. Já už v tom nebudu. To byl další krok, že jsem pak zase nepostoupil třeba z toho veterinárního zootechnika na vyšší funkci. To d'áli komunisti. Já jsem s tím praštil, oni mě okamžitě vyloučili. Neprošel jsem prověrkama.“*

Narátor František (*1951)

Hospodářství rodiny pana Františka fungovalo bez problémů do roku 1953. Tehdy byl rodinný statek o velikosti třiceti hektarů zabrán do vlastnictví JZD a celá rodina byla vystěhována ze svého původního bydliště na jinou adresu v obci. Stav „nového“ domova byl mizerný, topit se dalo pouze v jedné místnosti, okna byla jednoduchá, ke všemu se propadl promáčený strop. V takových podmínkách musela rodina pana Františka žít až do roku 1960, kdy jim bylo dovoleno vrátit se do svého původního domu, ale pouze do té části, kterou před tím obývali deputátníci.² Rodina narátora nemá dodnes vyrovnání na některé své pozemky a po revoluci musela zažádat o výmaz dluhů. Majetek byl totiž zabrán před sklizní úrody, ze které měly být rodinné dluhy původně zaplacený. V závěru svého vyprávění vyslovil narátor František svůj názor na kolektivizaci: *„Ono víte co, tohle znárodnění neproběhlo nikde tak, jako tady v Česku jo. V takovém rozsahu. Já nezapomenu, když tady byl nějaký pan V., kterej byl holič, a oni mu to taky sebrali jo. Ten měl dvě mašinky, dvoje nůžky, dvě břitvy a udělali z něho živnostníka jo a nahnali ho do lomu. A když vemete, že i takovýhle lidi oni likvidovali jo, který vlastně neměli nic a oni z nich udělali živnostníky, no prostě bylo to jako přehnaný, ta kolektivizace.“*

Dětství a osudy rodičů v době kolektivizace

Významný prostor věnovali pamětníci svým rodičům – hospodářům – a jejich příběhům. Zároveň bylo patrné, že se jedná o citlivé téma, které někteří narátoři prožívali emotivněji, než své vlastní osudy. Společným rysem, který v této fázi spojoval výpovědi všech pamětníků, byl jednoznačně obdiv k rodičům. Rodinná hospodářství byla postupně mezi lety 1952 až 1957 zabírána ve prospěch JZD, přičemž okolnosti, za jakých o ně přicházeli, byly různé. Přesto lze najít jeden společný znak, který příběhy těchto rodin spojuje a totiž ten, že se svých hospodářství musely vzdát nedobrovolně. Osudy těchto hospodářů po odebrání rodinných usedlostí však byly různé. Ve dvou případech odešli pracovat do hutí na Kladno, ve třech se stali členy JZD a v jednom případě došlo z politických důvodů k uvěznění do jáchymovských uranových dolů. Pouze otec informátora Karla (*1932) se zabavování majetku nedožil, zemřel v roce 1943 po těžké nemoci. Matky narátorů začaly pracovat pro JZD, případně dále obstarávaly rodinná hospodářství, která před kolektivizací obvykle spravovali oba rodiče. Ne jinak tomu bylo také v případě oslovených informátorů. Vzhledem

² Deputátníky se zpravidla označovaly osoby – nádeníci – na velkostatku nebo u bohatších sedláků. Zaměstnání byli v pracovním poměru na základě dohody a odměnu dostávali v naturáliích (deputát = odměna v naturáliích).

k nepříznivým podmínkám, které byly následně matkám pamětníků vytvořeny, musely nakonec s odevzdáním majetku do JZD stejně souhlasit.

Narátkorka Markéta (*1936), která v jisté fázi rozhovoru přibližovala osud svého otce, který byl jako jeden z mnoha dalších zemědělců zarytým odpůrcem kolektivizace a do družstva odmítal vstoupit, mluvila v tomto případě velmi ztěžka a často se odmlčovala. Hovořit o perzekuci jejího otce pro ni bylo podle jejích vlastních slov velmi obtížné, neboť k němu dodnes vzhlíží. Na svého otce, kterému bylo vyhrožováno vystěhováním do pohraničí, stejně jako mnoha dalším „kulakům“³ a jejich rodinám, vzpomíná následovně: *„Táta měl hospodářskou školu, děda s babičkou ho dali vyštudovat a on si jako s tím hospodářstvím hrál. No a on do družstva nechtěl. Ten si chtěl hospodařit sám. On si ho jako taky vylepšoval, že jo. [...] Na to se špatně vzpomíná. Táta do družstva nechtěl, on byl tak trochu jako rebel no, tak mu vyhrožovali, že ho vystěhují do pohraničí.“*

Kromě zmíněného vysídlování, které pro hospodáře představovalo určitou formu trestu, hovořila narátkorka ve spojitosti se svým otcem také o jiné podobě perzekuce, totiž o ekonomickém nátlaku, který byl na samostatné hospodáře vyvíjen. Jednalo se o systém povinných dodávek zemědělských výrobků. Povinnost odvádět státu určitou dávku své produkce měl každý zemědělský subjekt, ať už socialistického nebo soukromého sektoru.⁴ *„[...] No ale hospodařil na tom dál, ale protože měl takový nesmyslný odvádění, a protože to nedokázal jako splnit, no tak tam potom jako spadl [do JZD – pozn. autora]. A přestože byl jako na operaci s páteří, to byl brzy, byl mladej, tak mezi pět a třiceti a čtyřiceti roky, tak celej život se vlastně tahal s pytlema, i když byl s tou páteří nemocnej, no. Víte, ono se na to hrozně špatně vzpomíná.“*

Podobně jako informátkorka Markéta (*1936), také další narátkorka hovořila s úctou o svém otci a zdůrazňovala psychickou odolnost, jakou musel v těchto dobách projevit. Společné pro výpovědi obou narátkorek je přitom jisté opomíjení role matky v tomto období. Z hlediska genderu tak lze vysledovat jisté odlišnosti. V souvislosti s procesem kolektivizace byli vzpomínáni především muži, zatímco ženy byly zmiňovány spíše v oblasti rodinných vztahů.

³ Slovo kulak, které v překladu znamená pěst, bylo přejato z terminologie Sovětského svazu. Vládnoucí komunistická moc jím označovala kapitalistické živly na vsi, zjednodušeně „vesnické boháče“. Jak se později ukázalo, označení kulak i vesnický boháč v sobě neslo dostatečně hanlivý náboj, který podněcoval nejen funkcionáře, ale také širší veřejnost k nenávisť vůči větším a zámožným hospodářům. Srov. JECH, K. *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*, s. 59-63.

⁴ ROKOSOVÁ, Š. Administrativní opatření – jedna z forem perzekuce sedláků komunistickým režimem. In: TÁBORSKÝ, J., (ed.). *Securitas imperii 10*. Sborník k problematice vztahů čs. komunistického režimu k „vnitřnímu nepříteli“, s. 147.

K likvidaci soukromého sektoru bylo využíváno všech možných a dostupných mechanismů. Jedním z nich byly také praktiky Státní bezpečnosti, která ze zatčených zemědělců, jež odmítali vstup do JZD, vytvářela protistátní skupiny. Zpravidla následovalo odsouzení, které bylo odůvodněné jejich sabotáží, velezradou, špionáží, narušováním národního hospodářství apod. Současně s odsouzením a uvězněním zazněl rozsudek na zabavení veškerého majetku.⁵ V praxi tato perzekuce vypadala následovně. Orgány StB zkonstruovaly údajnou protistátní skupinu sedláků, kteří měli působit ve spojení se zahraniční emigrací a připravovat protistátní spiknutí. Členové „skupiny“ pak dostali vysoké tresty, rodiny byly vystěhovány.⁶ O podobně těžkém osudu svého otce, který byl v roce 1951 zatčen a následně uvězněn na pět a půl roku do jáchymovských dolů, hovořila také narátorka Barbora (*1937): *„Tatínka v jedna padesátym roce zatkli a zavřeli a protože dobře hospodařil, tak na něj jako po stránce hospodářský nemohli, no tak bylo jeho zatčení zdůvodněný jako politicky. Prostě si na něj něco tenkrát vymysleli, aby si pro něj mohli přijít. Byl teda zavřenej v Jáchymově a vyprávěl no, bylo to hrozný, bylo to hrozný. Byl tam teda pět a půl roku. Takže ty podmínky, ty jak vyprávěl, tak ty byly zoufalý. [...] Tatínek říkal, že když se pak dostal tady, jako do toho Jáchymova, z Ruzyně jo, nejhorší, že prej byla ta vyšetřovací vazba v tý Ruzyni. To že myslel, že nepřezije. Pak když se dostal do Jáchymova a moch jako i dělat v těch dolech, tak to už prej bylo lepší. [...] My jsme tam mohli jednou za rok na deset minut, jet na návštěvu. Ale to jsme seděli u takovýho širokýho stolu, tatínek byl na jedný straně, my na druhý a z obou stran stáli bachaři u toho stolu. Mamince umřel v tý době bratr, tak mu to maminka říkala a oni, jako ty bachaři hned, o tom nemluvte, takže to bylo hrozný. Co za deset minut můžete honem říct, když se rok nevidíte. No, a když je přivázeli do toho, do tý budovy, co tam byly ty návštěvy, to přijel autobus, ve dvou řadách bachaři s napřaženějma automatama a oni procházeli a nesměli se ani otočit, mluvit, nic. Jak s nějakějma vrahama s nima jednali. Ještě hůř. To byla hrozná doba. No a maminka ta ještě jako hospodařila, vedla to do července padesát dva. Tatínkova půlka byla automaticky zabavená, že jo no a maminka hospodařila na tý svý půlce. No, a protože jí každých čtrnáct dní vyslýchali, co ví a co neví, jak bude hospodařit a kdesi cosi a tak ji postrašili tím, že jí taky zavřou a nás se sestrou, že dají do nějakých domů. No, tak maminka pak pod tímhle nátlakem tu svoji půlku taky darovala. No a tím pádem nás vystěhovali. Ale řeknu vám, než nás vystěhovali, když maminku každěj tejdě nebo*

⁵ Kolektivizace zemědělství – přesvědčovací metody [online] TOTALITA.CZ. ©1999–2014 Tomáš Vlček. [cit. 19. 3. 2014]. Dostupné z: <http://totalita.cz/sektor/zem_metody.php>.

⁶ DRDA, A. Konec vesnických upírů. O kolektivizaci, kulacích a likvidaci venkova. A také o panu Stýblovi, posledním obyvateli Rajdlova statku. In: *Kolektivizace venkova v Československu 1948-1960 a střeoevropské souvislosti*. 1. vyd. Editor Petr Blažek, Michal Kubálek. Praha: Česká zemědělská univerzita v Praze, 2008, s. 286.

nejdýl každých čtrnáct dnů, celej den drželi někde na tom, na policii, tak jsme měli strach, jestli se vrátí nebo nevrátí, bylo to hrozný.“

Informátoři, kteří ve sledovaném období byli dětmi, hovoří o bezstarostném dětství a snaze rodičů je od problémů spojených s kolektivizací izolovat. Kromě informátora Františka (*1951) se všichni oslovení pamětníci narodili před rokem 1945. Do období kolektivizace, respektive do období odebírání majetku, tak prožili relativně dlouhý úsek svého dětství, který sami pamětníci hodnotí jako spokojený a bezstarostný. K této spokojenosti přispěla také možnost „vypomáhat“ na soukromých rodinných hospodářstvích, což pamětníci reflektují jako příjemnou součást tohoto období. Narátor Václav (*1951) vzpomíná: *„Já jsem teda v té době kolektivizace chodil do školy, do první, druhý třídy, ale než my jsme jako museli to naše hospodářství odevzdat, tak to dětství bylo hrozně fajn. Já jsem vždycky přišel domů ze školy a na novinách jsem měl třeba napsáno, vyházej králíkům hnůj, vem si hrábě no a šli jsme na pole. To už jako děti. A na to já moc hezky vzpomínám.“*

Právě perzekuci rodinných příslušníků označují pamětníci za symbolický zlom, kterým pro ně toto bezstarostné dětství skončilo. Dalším významným zásahem byla v tomto ohledu ztráta rodinného majetku, kterou pamětníci jako děti vnímaly velmi intenzivně. Zajímavým úsekem vyprávění pamětníků, kteří se narodili před rokem 1938, byla jejich osobní komparace dvou odlišných období, ve kterých žili. Období druhé světové války, tedy doba nacismu, a socialistické období, tedy doba komunismu. Naprosto nezávisle na sobě se pamětníci jednotně shodli, když z těchto dvou období zhodnotili jako horší to komunistické. V tomto kontextu pamětníci rozlišovali mezi lidmi „vlastními“ a „cizími“, přičemž vlastní lidé byli občané stejné obce, cizí byli v tomto případě Němci. Pamětníci uzavírali svá porovnání následovně:

„S odstupem času, když se tak na to dívám, jako prostě za ty léta zpátky, tak za války to bylo o něčem jiným. To tady byl někdo jinej, že jo, ale po válce, to tady byli vlastní lidi. A já bych řek, že se některý lidi báli víc, než za války.“ (Karel, *1932)

„[...] tady je sokolovna, tam byli dva kamenný ptáci, sokolové. Ty tam za Hitlera vydrželi a za totality to místní občané zlikvidovali. Teď si udělejte svůj názor. Hitlerovi tam ty dva kamenný ptáci nevadili, ale místním komunistům a těm, co vládli v obci, tak jim to vadilo. [...] Nepochopitelný. To co dělal Hitler, ale to byl Hitler, že jo, Rakušák rozenej, ale tohle byli vlastní lidi vlastním, český lidi, českým lidem. Místní občané, místním občanům.“ (Markéta, *1936)

„*Tam v těch Kounicích, tam nejvíc řádl nějaký Z. Ten jako, to byl normální gestapák. No dělali tohle všechno vlastní lidi, lidi z obce. A když vemete třeba Němce, tak ty takhle ne-vystěhovali, jako potom komunisti.*“ (Barbora, *1937)

Kolektivizace a její dopady

Pamětníci v hodnocení kolektivizace souhlasně vzpomínali na některé nátlakové metody, kterými tehdejší režim zemědělcům znepríjemňoval a znemožňoval soukromé hospodaření. Mnozí nebyli schopni těmto tlakům odolávat a pod vlivem dlouhodobých výhružek podléhali. Narátoři nejčastěji hovořili o nesmyslných dodávkách, které byly zemědělcům zadávány a které nebyli schopni plnit. Obtížnosti jejich splnění napomohl mimo jiné zákaz využívání pomocných pracovníků nebo přiřazování neúrodných polí. Výjimkou nebylo ani uvěznění, často na základě falešných obvinění. Narátor Karel (*1932) a narátorka Lenka (*1942) vzpomínali obdobnou situaci:

„*Moje sestra měla pět dětí. Vzala si hospodáře, kterej taky nechtěl do družstva. Tak si vykrmlili prase no, a že prostě budou zabíjet. Tak si všechno připravili, přišel tajemník s předsedou národního výboru, a že jim to nedovolujou, že neodvedli povinný dodávky. Nesplnili dodávky, teď pět dětí na krku. To bylo otrěsný. No prase jim samozřejmě sebrali.*“ (Karel, *1932)

„*Tady můj muž, ten pochází tady přes ulici no a taky. Bylo jich osum dětí a dřív si lidi krmili prase no a pak si ho zabili a celou zimu z toho žili, že jo. No tak tady manželovi, teda jako tý jeho rodině, zabíjet nedovolili, prase jim sebrali a potom tři roky nesměli zabíjet. Přijeli, odvezli a hotovo.*“ (Lenka, *1942)

Plnění dodávek ztěžovalo nejen přiřazování méně úrodných polí, ale také povinný výkup mechanizačních prostředků dle zákona č. 55/1947 Sb. Vykoupené stroje připadly zpravidla strojním a traktorovým stanicím, které měly své služby poskytovat všem zemědělcům.⁷ Ne vždy však odebrané stroje končily ve zmíněných stanicích. Jeden z informátorů se na základě zkušenosti své rodiny vyjádřil o nesmyslném vykupování strojů, které poté nikdo nevyužíval. Tento krok měl tak jediný účel, a to znemožnit zemědělcům kvalitní hospodaření. „*[...] to sebrali, aby znemožnili hospodařit. Nám sebrali mlátičku, lis, motor. Potom, když bylo pozdějc, tak dědeček nebo rodiče zjistili, že to támhle leží položený v kopřivách a nikdo to nepoužívá.*“ (Václav, *1944)

⁷ ROKOSOVÁ, Š. Administrativní opatření – jedna z forem perzekuce sedláků komunistickým režimem. In: TÁBORSKÝ, J., (ed.). *Securitas imperii 10*. Sborník k problematice vztahů čs. komunistického režimu k „vnitřnímu nepříteli“, s. 157.

Pro kolektivizaci venkova bylo charakteristické také načasování zabírání pozemků a polí. Pamětníci upozorňovali na skutečnost, že rodinná hospodářství byla odebírána před sklizní. V praxi to vypadalo tak, že hospodáři sklídili za vlastní a na vlastním, ale jejich úrodu již sklízelo JZD. O této skutečnosti hovořili také pamětníci. „*Oni to zabírali před sklizní, že jo, jenomže bohužel se to nestihlo sklídit, to už sklízelo jézedé.*“ (František, *1951)

Násilná kolektivizace zemědělství a venkova zapůsobila negativně především na psychiku zemědělců, kteří neměli prakticky žádné možnosti obrany a museli tak nečinně a mlčky přihlížet zabavování jejich majetku a jejich hospodářství, která byla odkazem k dlouhé tradici rodinného hospodaření, jehož zásady byly často předávány po několik generací. Nezanedbatelné však byly také dopady finanční. V době kolektivizace, tedy v době zabírání úrodné půdy, za ní její majitelé nedostávali prakticky žádné odškodnění. V některých případech sice docházelo k výměně, kdy byly náhradou jiné pozemky nabídnuty, ty však bývaly neúrodné a jejich obdělávání nebylo možné. Jejich protihodnota tak byla prakticky nulová. Určitá naděje na odškodnění se objevila po roce 1989 v rámci restitucí⁸ znárodněného a konfiskovaného majetku. Ani to však bývalým zemědělcům, respektive jejich potomkům, nezajistilo paušálně finanční nápravu.

Dalším společným tématem, o kterém informátoři nezávisle na sobě hovořili při závěrečném hodnocení kolektivizace, byla ztráta vazeb nejen k rodinným hospodářstvím, ale k zemědělství obecně. Jedním z důvodů je samotný fakt navrácení majetku do rukou potomků původních majitelů. Někdy se dokonce jednalo o potomky druhé generace. Tato generace měla svého času pokračovat v rodinné tradici a přebrat po svých rodičích hospodářství, která ale v těchto dobách již nebyla v soukromém vlastnictví. Potomci tak zpravidla vystudovali jiné obory než zemědělské, podobně budoucí zaměstnání nacházeli v jiných odvětvích. Proto v době, kdy jim byly rodinné majetky vráceny, postrádali potřebné zemědělské znalosti. Za všechny lze uvést výpověď narátorky Markéty (*1936): „*[...] ty vlastníci, který jako tu půdu měli a museli do družstva nebo byli v družstvu, tak ty v tom družstvu dosloužili na svý stáří no a ty mladí, ty už prostě k tomu neměli takovej vztah, jako jejich rodiče. [...] Neměl kdo to převzít. Nebo oni byli jo, ale každej už měl svoje zaměstnání, čili nemohli se k tomu vracet. Prostě se spřetrhaly ty vztahy k tý půdě no.*“

Oslovení pamětníci přidali na závěr svého vyprávění subjektivní zhodnocení kolektivizace venkova. Ačkoli se vyjadřovali vesměs negativně, někteří připustili dobrou myšlenku, ale odsoudili její realizaci. Proces násilné kolektivizace zanechal v podvědomí pamětníků

⁸ Restituční záležitosti v zemědělství byly samostatně řešeny zákonem č. 229/1991 Sb. Tento zákon z května roku 1991 upravoval vlastnické vztahy k půdě a jinému zemědělskému majetku s cílem zmírnit některé majetkové křivdy, ke kterým docházelo mezi lety 1948 až 1989.

zcela pochopitelně nesmazatelné zásahy, které někdo s odstupem času stále hodnotí jako velkou křivdu. Jiní se však s tímto obdobím „vypořádali“ o poznání lépe a pocit křivdy v nich není tolik zakořeněn.

Závěr

Tato práce se v obecné rovině zaměřila na období kolektivizace venkova v Československu. Zpracována byla formou případové studie obce Kounice a jejím hlavním cílem bylo zjistit, jaký obraz kolektivizace je přítomen v paměti zdejších obyvatel a jakým způsobem tento proces zasáhl do jejich každodenních minulých životů. Naplnění daného cíle bylo dosaženo narativními rozhovory se sedmi oslovenými pamětníky, kteří jsou přímými svědky násilné kolektivizace. Dále bylo využito archivního materiálu obce. Kombinací těchto dvou technik byl umožněn kvalitnější a ucelenější pohled na sledované období.

Přestože jsou životní příběhy jednotlivých pamětníků zcela pochopitelně odlišné, lze v nich nalézt jeden signifikantní znak, který je pro všechny oslovené společný. Tímto znakem je proces násilné kolektivizace venkova, který zasáhl do každodenních životů nejen rodičů, ale také samotných pamětníků, kteří bezdůvodně dopláceli na svůj rodinný původ. Značný diskursivní prostor narátoři ve svých výpovědích věnovali např. období svého dětství, vzdělání a následnému výběru zaměstnání. Dětství pamětníci rozdělili na dobu před a po kolektivizaci, respektive před a po odebrání rodinného majetku. Více prostoru při tom věnovali období před, které shodně reflektují jako spokojenější. Na období po odebrání hospodářství hodnotili informátoři pozitivně především snahu rodičů izolovat je od „starostí“ spojených s kolektivizací.

Významně zastoupeným tématem byly ve výpovědích narátorů rovněž osudy rodičů. Podobně jako osudy samotných pamětníků, byly také příběhy rodičů v mnoha ohledech podobné. Výměry hospodářství jednotlivých rodin byly sice různé, od deseti do padesáti hektarů, pro všechny však představovala formu obživy, což mimo jiné dokazuje fakt, že na nich do jejich konfiskace pracovali oba rodiče. Okolnosti, za kterých o svá hospodářství přicházeli, byly různé, přesto je zde další společný znak. Všichni rodiče oslovených pamětníků se totiž svých majetků museli vzdát nedobrovolně. Pamětníci se ve svých vyprávěních jednoznačně shodli na většinovém nesouhlasu občanů s kolektivizací. Zároveň však dodávali, že v obci panoval všeobecně přítomný faktor strachu, což znemožňovalo jakýkoli veřejný projev odporu.

Samotný proces kolektivizace zemědělství hodnotí pamětníci vesměs negativně. Nejvíce je podle nich zasaženo současné zemědělství, které se nachází v ubohém stavu a také stávající vztahy k půdě, které se s kolektivizací zcela zpřetrhaly. Špatné zkušenosti mají pamětníci rovněž s navrácením majetku. Ten byl sice rodinám všech narátorů po roce 1989 vrácen v rámci restitucí, jeho stav byl však velmi žalostný. Nezbylo jim tak nic jiného, než znovu nabytý majetek prodat, případně rekonstruovat pro jiné účely, než pro které byl původně využíván.

Každý z oslovených pamětníků se s osudem svým a své rodiny vypořádával různě. Dodnes si však v sobě každý z nich nese dojem určitého bezpráví, kterého se na jejich rodinách dopustili ostatní. Rodičům narátorů byla odebrána hospodářství, aby následně museli vstoupit do JZD nebo byli uvězněni, vystěhováni s celou rodinou, případně posláni pracovat do hutí. Oslovení pamětníci byli připraveni o část svého bezstarostného dětství, byla jim upřena možnost vystudovat vysněné školy a obory a s určitou formou nátlaku se setkávali ještě při výběru svého zaměstnání. Ačkoli někteří s odstupem času již nepocitují křivdu tak intenzivně jako dříve, nemohou se přesto zbavit pocitu nepotrestání „pachatelů“ tohoto traumatu.

Seznam použitých zdrojů

- DRDA, A. Konec vesnických upírů. O kolektivizaci, kulacích a likvidaci venkova. A také o panu Stýblovi, posledním obyvateli Rajdlova statku. In: *Kolektivizace venkova v Československu 1948-1960 a středoevropské souvislosti*. 1. vyd. Editor Petr Blažek, Michal Kubálek. Praha: Česká zemědělská univerzita v Praze, 2008, 359 s. Bod (Dokořán). ISBN 978-80-7363-226-7.
- ROKOSOVÁ, Š. Administrativní opatření – jedna z forem perzekuce sedláků komunistickým režimem. In: TÁBORSKÝ, J., (eds.). *Securitas Imperii 10*. Sborník k problematice vztahů čs. komunistického režimu k „vnitřnímu nepříteli“. 1. vyd. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2003, 351 s. ISBN 80-866-2101-4.
- Kolektivizace zemědělství – přesvědčovací metody* [online] TOTALITA.CZ. ©1999–2014 Tomáš Vlček. [cit. 19. 3. 2014]. Dostupné z: <http://totalita.cz/sektor/zem_metody.php>.